

SZÜKSÉGGÉPPEN PRÓFÉTÁVÁ KELL VÁLNI AZ ONTIKUS KULTÚRTÖRTÉNÉSZEK?

Szubjektív reflexiók Fejér Ádám "Ki miért fél az ontikus kultúrtörténettől?"
• című írásáról

Fejér Ádám írásának már a címe egy logikai implikációt foglal magában: azt sugallja, hogy egyesek *félnek* az ontikus kultúrtörténettől. Persze ő maga tudja a legjobban, hogy ha valakik félnek valamitől, akkor az *nem* az ontikus kultúrtörténet: e félelemnek sokkal prózaibb, sokkal könnyebben megragadható okai vannak. Nem arról szól tehát az írás, hogy egyesek nem értik, félreértik, kiforgatják az ontikus kultúrtörténetet, ellehetetlenítik, visszaélnék vagy szembeszállnak vele, hanem hogy *félnek* tőle. "... az immár jó néhány éve folyó viták során a pozíciókat el nem fogadó vitapartnerek elmaradása, valamint ezen elmaradás motiválatlansága miatt arra a belátásra kellett jutnunk, hogy az álláspontunkkal szemben felhozható érvek kimerültek, s a továbbiakban értelmetlen a velünk nem vitatkozókat dialógusra képes vitapartnerként kezelnünk" — vonja le a fájdalmas, de józan, a kialakult új helyzetet felmérő következtetést. A vitapartnerek elmaradását, a dialógus megszűnését a magam részéről én nem látom ennyire motiválatlannak, és a fő okokat nem is az ellenérvek kimerülésében vélem felfedezni. Maga a *jelenség* az érdekes, és más aspektusból szemlélve a dolgot az okok sokkal összetettebbek.

Az ontikus kultúrtörténet és az ezzel szorosan összefüggő — vagy összefüggésbe hozható — problémák hosszú idő óta állnak Fejér Ádám érdeklődésének középpontjában. Hosszú évek óta fáradozik azon, hogy kidolgozzon egy viszonylag koherens, ontikus alapokon álló kultúrakoncepciót, amit — teljesen érthető módon — szeretne meg- és elismertetni a szélesebb szakmai (és nem szakmai) közönséggel is. Olyan kérdések állnak vizsgálódásának középpontjában, hogy melyek a kultúra mai értékvesztésének okai és előzményei, hogyan fogalmazható meg korunk értelmiségének szerepe és felelőssége a kultúra, a műveltség megőrzésében és továbbadásában, hogyan lehetne fenntartani, átmenteni a műveltséget, a humán kultúrát a mai, egyre inkább technicizálódó, egyre szcientistább, egyre pragmatikusabb világunkban, miképpen lehetne megakadályozni a kultúra, a szellemi értékek inflálódását, miféle új értékek teremthetők a régiek helyébe stb. Nézeteit, gondolatait Fejér Ádám évek óta próbálja megvitatni, megütköztetni egy-egy adott "szakma", "szaktudomány" prominens képviselőivel, ellenérveiket fontolóra veszi, megpróbálja beilleszteni egyre kialakultabbnak tűnő elképzelérendszerébe, *tudja*, mit képvisel, és meggyőződése, hogy amit képvisel, az "jó ügy".

És mégis, furcsa módon egyre nagyobb értetlenséggel, egyre fokozódó türelmetlenséggel találja magát szembe, pedig — amint ezt magam is tanúsíthatom — beszélgetőpartnerei között voltak már irodalmárok, nyelvészek, stiliszták, történészek, teológusok, filozófusok, jogászok, sőt építészek, matematikusok és

fizikusok is. Fejér Ádám részéről mindvégig érzékelhető volt az a törekvés, hogy egy-egy, nem az ő saját szakmájába vágó kérdést megvitasson beszélgetőpartnereivel: íme, a ti szakmátokat *én így látom*, nézzük, mit szoltok hozzá.

Az elmúlt évek során magam is legalább két tucatnyi ilyen "beszélgetésen" vettem részt, és mindig csodáltam Fejér Ádámban azt a mazochizmussal határos toleranciát, amellyel igyekezett megosztani gondolatait vitapartnereivel és olykor igencsak népes hallgatóságával, ám egy idő után láthatóvá vált ennek az erőfeszítésnek a kudarca is: a lendületesen induló dialógus egyre inkább kommunikációra képtelen "süketek párbeszédévé" kezdett válni, egyre abszurdabb, egyre semmitmondóbb lett, végül teljesen kiüresedett. Az ellenérvek elfogyni látszottak, a "vitaest" hirtelen abbamaradt.

Mindez az én számomra azzal a tanulsággal szolgált, hogy itt egy tipikus *magatartásformával* állunk szemben: az úgynevezett "szakemberek" többsége teljesen bezárkózik saját szakmájának egyre szűkülő keretei közé, elveszíti nyitottságát más, az övétől eltérő nézetek, álláspontok be- és elfogadására, a szakma biztos fedezéke mögé bújva utasítja el az övétől eltérő megközelítésmódot, és meglehetősen idegesen reagál Fejér Ádám koncepciójára, amely kimondja, hogy ez az álláspont nem fogadható el *értelmiségi* magatartásként. Igaza pedig csak az "értelmiséginek lehet, hiszen csak az értelmiségi képviseli az igazságot", a *polgár* viszont féltve őrzi megszerzett tudását, az e tudás ellen irányuló érveket sértett hallgatásba burkolózva vagy intrikákba menekülve hárítja el magától. A polgárnál szellemnek, gondolatnak, nyitottságnak, toleranciának, befogadókészségnek nyomát se látjuk: pozitivista módon halmozza fel szakmájának ismereteit, "hallgatásba burkolózó, gyanakvó vagy ellenséges vitapartner" válik belőle, aki "szellemileg terméketlen, és csupán gyakorlati erőfeszítéseket (intrika, adminisztratív lépések) képes alkalmazni" egy általa meg nem értett s éppen ezért elfogadhatatlan gondolatrendszer térnyerésének megakadályozására.

Nem hiszem, hogy messze járok az igazságtól, amikor megkockáztatom azt a kijelentést, hogy az ontikus kultúrtörténet ellenzői nem magától az ontikus kultúrtörténettől félnek. Hanem az *újtól*, a *mástól*, a szokatlantól, az "érthetetlen-től". És talán nem is annyira félnek, mint inkább féltének valamit. Féltik a hatalmukat, a nehezen megszerzett pozícióikat. Azt az "autoritét"-t, amelynek megszerzéséért annyit fáradoztak. Valójában tehát az *újtól* félnek, a *mástól* és attól, hogy ez az új, ez a más a hatalmukat veszélyezteti. Hiszen ez az új *más nyelven* szól arról, amit ők a sajátjuknak vélnék. Féltnek attól, hogy amit felépítettek, az talán mégsem érvényes. Hiszen kikezdhető. Talán máshogyan is megközelíthető. Mert már nincs meg bennük az a távolságtartás, az a "dimension critique", amellyel saját tudásukat kellene kezelniük. Mert lehet, hogy még sincs igazuk. Hogy talán máshogy is nézhető az, amit ők emígy látnak, emígy gondolnak. Különböző nemzetközi rendezvényeken, fordításelméleti-nyelvészeti konferenciákon gyakran volt alkalmam tapasztalni azt, hogy némely elméletgyártók milyen mélységesen meg vannak győződve saját elméleteik helyességéről. Miközben saját maguk egyetlen sort sem fordítottak, szent elhivatottsággal hirdetnek úgynevezett "erős hipotéziseket" a fordításról, amelyek — mint tudjuk — se nem ellenőrizhetők, se nem cá-

folthatók. Engem ez a saját tudásukba vetett mélységes hit mindannyiszor furcsa idegenkedéssel, félelemmel töltött el.

Mondhatja persze valaki, mint Dukkon Ágnes tette, hogy ez a veszély Fejér Ádámra is leselkedik. Önmagában feltétlenül tiszteletet érdemel az a tény, hogy *ennyire* meg van győződve az ontikus kultúrtörténet helyességéről, érvényességéről, *igazságáról*, s ilyen makacsul próbálja szembesíteni az "értetlenkedő szakma" hivatásos képviselőivel. Tevékenységét akár egyfajta kultúrmisszióknak is felfoghatjuk. Ezen az úton haladva azonban előbb vagy utóbb *prófétává* fog átalakulni. Akárcsak Zarathustra, ő is lejön a hegyről, és hirdeti tanait, mit sem törődve értetlenkedő hallgatósága gúnyolódásaival. Hiszen a tipikus próféta-szerep pontosan ez: az elhivatottság, a kinyilatkoztatás, a szolgálat. "A próféta nem vonzó hivatás, ha egyáltalán lehet e szót alkalmazni rá. A próféta nem ön maga elhatározásából lesz. Nem jelentkezik prófétának, de születés vagy társadalmi előjog útján sem örökölheti azt. *A próféta prófétának kényszerül lenni.* Ezt az antidemokratikus, antihumánus eseményt nevezi a Biblia elhívásnak" — olvashatjuk Kádár Ferenc gondolatébresztő írásában (az én kiemelésem). Idéznék még néhány mondatot ebből az írásból: "A prófétalét alaphelyzete a harc. (...) Szent indulattal, szenvedéllyel, néha nyers dühvel beszél népének dolgairól. (...) Küldetésének tartalma szerint nem újtó, hanem inkább értékőrző. (...) A próféta hatalma a küldetésében van. (...) Nem attól próféta valaki, hogy látja a jövőt. Sokkal inkább, hogy látja a jelent. A prófétának tiszta látása van." stb. Be kell vallanom, minél többször olvasom újra ezt az írást, annál kevésbé tudok elszakadni attól a gondolattól, hogy a mai értelmiséginek szükségképpen ilyen prófétává kell válnia, annak minden negatívumával egyetemben. És ezt a prófétalétet — mivel mást nem tehet — fel kell vállalnia, el kell fogadnia. Lejön a hegyről, kinyilatkoztat, hirdeti tanait, amelyek érvényességéről, igazságáról szent meggyőződése van. Ha ő, a próféta az egyedüli igazság (*isztyina*) letéteményese és kinyilatkoztatója, akkor nem érheti be részigazságokkal, apró-cseprő hétköznapi igazság-morzskákkal (*pravda*).

Fejér Ádám szemléletesen írja le a mai értelmiségi-sorsot, amely bizonyos értelemben próféta-sors. Maga is tudja, vigyáznia kell arra, hogy az általa képviselt és hirdetett nézetrendszer — ez a szent és rendíthetetlen igazságtudat — ne vezessen valamiféle szellemi-intellektuális inkvizícióhoz, másfelől ne válhassék megmerevedett *dogmává*. Mert mindkét esetben ő maga válik olyanná, mint akik ellen harcba indul. A szóban forgó veszély elháríthatóságának, az igazság képviselhetőségének feltételeiről töprengve vezette be az értelmiségi és polgár fogalompárt, amely szerint értelmiségi az, aki a kultúrhatárokban, a kultúrtörténetben, a szellemi alkotásokban megtapasztalt igazság képviselője *vállalja*, vagyis nem gondolja, hogy az igazsághoz csak fogyaszthatósága, érvényesíthetősége mértékében kellene ragaszkodnia. Polgár viszont az, aki az igazság tapasztalatát nem vállalja, aki meggyőződését nem képes kifejezni, akit árnyékként kísér véleménye dogmává merevedésének, igazával magára maradásának réme, s ezért óvakodik a személyes fellépéstől. Értelmiségi az, aki — mint a bibliai próféták — mélységesen hisz az igazság erejében, és akit hite ép, értelmes fellépéshez segít. Polgár az, aki mint Nietzsche Zarathustrája a hallgatóság gúnyolódásainak áttörését lehetet-

lennek gondolja, akinek makacs kitartása, mint a Dukkon Ágnes által idézett Raszkolnyikov elszántsága is hitetlen, és ezért értelmetlen; de szereptévesztett polgárok a londoni Hyde Park sarkában, a Speakers' Corneren rekedt hangon ordító botcsinálta szónokok is, akiket általában senki sem hallgat 15-20 percnél tovább. A közfelfogással ellentétben Fejér Ádám úgy gondolja, hogy ha következetesen ragaszkodunk az értelmiségi fellépés általa kimutatott és rajta is számonkérhető kritériumaihoz, akkor a gondolkodásunkat és szellemi életünket, közéletünket megbénító veszély elhárítható. Az ajánlat megfontolandó, talán érdemes lenne kipróbálni.

"A múlt század nyolcvanas és kilencvenes éveiben magam is a saját bőrömon tapasztaltam, hogyan érzi magát az a kutató, aki tudja, hogy egy magasabb rendű gondolat birtokosa, és észre kell vennie, hogy felhozott alapos indokait nem fogadják el, mivel saját hangja túl gyenge ahhoz, hogy a tudományos világban meghallgatásra találjon. Olyan emberek tekintélyével szemben, mint Wilhelm Ostwald, Georg Helm, Ernst Mach, akkoriban egyszerűen nem lehetett érvényesülni" — írja Max Planck egy 1933-ban tartott előadásában, majd keserűen hozzáfűzi: "Valamely nagyszabású tudományos gondolat nem úgy szokott elterjedni, hogy ellenzői fokozatosan megtérnek — Saulusból igen ritkán lesz Paulus —, hanem inkább úgy, hogy az ellenfelek lassankint kihalnak, és a felnövekvő nemzedék eleve hozzászokik az eszméhez" (Max Planck: *Válogatott tanulmányok*, Bpest, 1982, 171-172. old.). Itt is erről lenne szó? Ez lenne a jövő? Fejér Ádám egy "magasabb rendű gondolat birtokosaként" próféta módjára hirdeti az igazságot, miközben szép csöndben arra vár, hogy ellenfelei kihaljanak? Egy ilyen feltételezés ellen — biztos vagyok benne — ő maga tiltakozna leginkább. De ha mégsem ezt tenné, akkor figyelmébe kellene ajánlanunk egy fontos distinkciót. Max Planck az *új fizikáról*, a modern fizika koncepcionális-terminológiai megújításáról beszél, arról az "új nyelvről", "új szemléletmódról", amelyet annak idején csak nagy nehézségek árán lehetett elfogadtatni a klasszikus fizika akkori korifeusaival szemben. Igaz, az ontikus kultúrtörténet nem egzakt, mérhető természettudomány, hanem objektív bizonyítási eljárásokkal nehezen igazolható társadalomtudományi irányzat, megközelítésmód, módszer, de ha csak a legcsekélyebb esélye is van annak, hogy — mint az ontikus kultúrtörténet állítja — az igazság tapasztalata a művek szövegére támaszkodva intellektuálisan megvilágítható, s ha annak révén a mai szkeptikus vélekedéssel ellentétben az értelmiségi fellépés *mégis lehetséges*, és ha ez a polgári érdekérvényesítés gyakran sötét, kaotikus jelenségeivel szemben személyességet és szellemi indíttatást igénylő közélet kialakulásához vezethet, akkor az úgy nem reménytelen. Miért ne lenne értelme mindezt komolyan megfontolni? Biztos, hogy jobb lenne, mint "az intézmények és testületek sáncai mögé húzó-dó", a nyílt párbeszéd, a vita elől mereven elzárkózó "szaktudomány" képviselőinek gyanakvó, intrikáló magatartása.